

ŽELJKO HOLJEVAC

LIKA I SENJ 1914. IZMEĐU MIRA I RATA

Željko Holjevac
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
HR 10000 Zagreb
zholjeva@ffzg.hr

UDK: 94(497.5Senj)"1914"
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2014-12-09

Prije stotinu godina Lika i Senj u sastavu Ličko-krbavske županije našli su se na povijesnom raskrižju između mira i rata. Posljednjih mjeseci mira umrli su senjski i modruški ili krbavski biskup Roko Vučić i gornjo-karlovački episkop Mihajlo Grujić. U ličko-krbavskoj unutrašnjosti pojavili su se tiskani ćirilčni letci s pozivom na iseljavanje pravoslavnog stanovništva u Makedoniju i ostale nove srbijanske stečevine, a Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice u Zagrebu zatražilo je predstavkom od Hrvatskoga sabora da se na jezerima ne gradi električna centrala na vodeni pogon. Atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu snažno je odjeknuo u svim slojevima ličkih ljudi hrvatske i srpske narodnosti. U Senju su izbile protusrpske demonstracije, a neka Mica Kranjčević iz Brloga osumnjičena je da je odobravalala atentat pucanjem iz pištolja. Kad je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji, čime je započeo Prvi svjetski rat, skupina mobiliziranih vojnika pravoslavne vjere strgnula je hrvatsku zastavu u Otočcu, a vladin povjerenik u Gospiću zatražio žurno pojačanje oružničkih postaja u Ličko-krbavskoj županiji. Dok su domaći vojnici u sastavu 79. pukovnije grofa Jelačića iz Otočca i domobrani u sastavu 26. domobranske pukovnije iz Karlovca prvih mjeseci rata prolijevali svoju krv "za kralja i domovinu" na balkanskom i galicijskom bojištu, brojne politički sumnjive i nepouzidane osobe u ličko-krbavskoj pozadini bile su uhićene i pritvorene, pri čemu je samo na Udbini internirano 128 politički sumnjivih i nepouzdanih osoba pravoslavne vjere. Razbuktavanje rata do konca godine pogoršalo je gospodarske i socijalne prilike u Ličko-krbavskoj županiji, a uvedeni prijeki sud ostao je ondje zbog sigurnosnih razloga i dalje na snazi.

Ključne riječi: Lika, Senj, 1914, Prvi svjetski rat

Uvod

Navršilo se 100 godina od izbijanja Prvoga svjetskog rata, najveće od svih katastrofa koje su dotad zadesile ljudski rod i sukoba kakvog nije bilo od postanka svijeta. Bio je to globalni rat koji se pune četiri godine (od 1914. do

1918.), vodio na kopnu, moru i u zraku između mnogih država i njihovih kolonija s nekoliko kontinenata. Ujedno je to bio prvi totalni rat u suvremenom smislu s milijunima vojnika na bojištima i milijunima civila koji su za to vrijeme radili u pozadini za ratne potrebe. Velikom obračunu europskih velesila, sudbonosno podijeljenih između dvaju vojno-političkih saveza (Njemačka, Austro-Ugarska i Italija kao Središnje sile i Velika Britanija, Francuska i Rusija kao Antanta), prethodila je duboka kriza međunarodnih odnosa, tek na prvi pogled zasjenjena blještavom epohom mira i građanskoga napretka potkraj 19. i na početku 20. stoljeća. Ta je kriza bila obilježena neobuzdanim nacionalnim egoizmima i borbom za preraspodjelu globalne moći u nadmetanju između njemačke imperijalne politike prodora u svijet i anglo-francuske politike sprječavanja potencijalne njemačke ekspanzije u svijetu. U strahovitom četverogodišnjem krvoproliću sudjelovali su, patili i pogibali i brojni Hrvati, boreći se kao mobilizirani pripadnici austro-ugarske vojske na Balkanu protiv Srba i Crnogoraca, u Galiciji i Bukovini protiv Rusa, a od proljeća 1915. i na Soči protiv Talijana.

Na početku Velikoga rata, kako se taj sukob nazivao godinama prije izbijanja Drugoga svjetskog rata, hrvatske su zemlje u sklopu Austro-Ugarske bile podijeljene između austrijske polovice u kojoj su se nalazile Istra i Dalmacija s jadranskim otocima i zemalja ugarske krune kojima su bile pridružene središnja Hrvatska i Slavonija s Rijekom kao "posebnim tijelom" ugarske krune. Gorska Hrvatska na prostoru od Kupe do Zrmanje bila je u to doba podijeljena na Modruško-riječku županiju sa središtem u Ogulinu i Ličko-krbavsku županiju sa središtem u Gospiću. Ličko-krbavska županija sastojala se od devet kotara: Brinje, Donji Lapac, Gospić, Gračac, Korenica, Otočac, Perušić, Senj i Udbina. Gospić i Otočac bili su "trgovišta", a status grada imao je samo Senj. Godine 1900. imala je Ličko-krbavska županija 208.163 stanovnika, od toga je bilo 48,76 katolika i 51,24% pravoslavaca. Katolici su živjeli pod duhovno-pastirskom skrbi svećenstva Senjske i modruške ili krbavske biskupije sa središtem u Senju, a pravoslavci su bili pod vjerskom jurisdikcijom Gornjo-karlovačke eparhije sa središtem u Plaškom, iako su vladike od prve polovice 19. stoljeća pretežno boravili u Karlovcu. Prema podacima u *Plemenskom rječniku Ličko-krbavske županije* Radoslava M. Grujića iz 1917., najčešća ličko-krbavska prezimena bila su Uzelac kao uobičajeno pravoslavno i Rukavina kao tipično katoličko prezime. Zaslužni pojedinci poput Ante Starčevića i Nikole Tesle također su odgovarali tome dvojnomo obrascu. Materinski jezik domaćih ljudi bio je "hrvatski ili srbski", odnosno novoštokavski ikavski ili ijekavski govor, a u manjoj mjeri i čakavsko narječje s ikavsko-ekavskim izgovorom. U to doba više se ljudi rađalo nego umiralo, više od polovice ličko-krbavskih stanovnika bilo je mlađe od 19 godina, približno dvije trećine odraslih muškaraca i žena živjelo je obiteljskim životom, a

kućne zadruge iz vojnokrajiškog razdoblja počele su se raspadati. Domaći ljudi živjeli su u brojnim malim seoskim naseljima i bavili se poljoprivredom kao osnovnom djelatnošću. Seoske kuće bile su uglavnom drvene prizemnice, koje su se najčešće sastojale od sobe i kuhinje, a zidanih katnica i dvokatnica bilo je samo u rijetkim urbanim nukleusima s razmjerno malobrojnim građanskim slojem.¹

Gotovo polovicu ukupne površine Ličko-krbavske županije pokrivala su 1914. guste šume, dok je druga polovica otpadala većim dijelom na livade i pašnjake a manjim na oranice i vrtove razmjerno loše kvalitete, obrađivane najčešće drvenim plugom. Stoga je prosječna gustoća naseljenosti na obradivoj površini bila velika, iako je Ličko-krbavska županija bila najrjeđe naseljena hrvatsko-slavonska županija, a gotovo polovica svih seoskih domaćinstava 1895. raspolagala je s manje od pet jutara zemlje. Čak 74,9% odraslih stanovnika Ličko-krbavske županije 1910. nije znalo ni čitati ni pisati. Prizori iz prirode i težak život seljaka u to doba inspirirali su slikara Nikolu Mašića iz Otočca, koji je naslikao glasovitog Ličanina, markantnog gorštaka u kožunu s torbom, pogačom, nožem i štapom, osobu postojanog karaktera i racionalne fizionomije. U potrazi za kruhom i poslom Ličani su potkraj 19. i na početku 20. stoljeća počeli u većem broju napuštati zavičaj i odlaziti u prekomorske zemlje, osobito u Sjedinjene Američke Države, a mnogi i u Slavoniju i druge bogatije sredine.²

O Prvom svjetskom ratu u dosadašnjoj hrvatskoj historiografiji izrazito je malo pisano, a o Lici i Senju u to vrijeme nema ni jedne specijalističke studije koja bi pružila temeljna znanja, zadovoljila polazne istraživačke interese i posredovala osmišljen pristup problematici. Ni sačuvano izvorno arhivsko i drugo gradivo nije još dovoljno istraženo i proučeno, a kamoli primjereno kritički obrađeno i objavljeno. Utemeljen pretežno na uvidu u spise Predsjedništva Kraljevske Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (PRZV) u Zagrebu, koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu, ovaj je članak zamišljen kao prilog i poticaj daljnjem znanstvenom otkrivanju već pomalo zaboravljene prošlosti Like i Senja na sudbinskom raskrižju između mira i rata prije stotinu godina.

Posljednji mjeseci mira u Lici i Senju

Dok su hrvatski gorski krajevi na početku 1914. bili zatrpani snijegom i okovani ledom, senjski i modruški ili krbavski biskup Roko Vučić predložio je banu Ivanu Skerlecu Lomničkom u Zagrebu da se popune dva kanonička mjesta u Senjskom stolnom kaptolu. Njegovim imenovanjem za biskupa 1910. i

¹ Ž. HOLJEVAC, 2009, 427-465.

² Isto.

prijelazom Dragutina Smokvine u Modruški stolni kaptol ostala su upražnjena dva kanonička mjesta u Senjskom stolnom kaptolu. Odmah se osjetila potreba za novim kanonicima jer je posao u mnogo čemu počeo zaostajati. Osobito je to došlo do izražaja kad je teško obolio kanonik čuvar pa je posao spao na trojicu kanonika, od kojih su dvojica bila u visokoj životnoj dobi. Stoga je biskup 4. veljače 1914. preko bana Skerlecza zamolio cara i kralja Franju Josipa u Beču da imenuje profesora teologije i ravnatelja biskupske kancelarije Ivana Starčevića starijim, a profesora teologije i duhovnika u biskupijskom sjemeništu Josipa Frančiškovića mlađim kanonikom u Senjskom stolnom kaptolu. Vlada je toj molbi udovoljio pa su spomenuti profesori teologije u Senju, svećenici Ivan Starčević i Josip Frančišković, imenovani novim kanonicima u Senjskom stolnom kaptolu, u skladu s prijedlogom biskupa Vučića.³

U Plaškom je 6. ožujka 1914. preminuo gornjo-karlovački episkop Mihajlo Grujić, upravitelj srpske patrijaršije u Srijemskim Karlovcima. Posljednja dva tjedna života proveo je u Srijemskim Karlovcima i Budimpešti, odakle se dva dana prije smrti vratio u Plaški. Prije odlaska na put u Srijemske Karlovce nije se tužio da je bolestan, ali je ondje kazao da se ne osjeća najbolje. Vrativši se iz Budimpešte u Plaški, požalio se na umor, a primijetila se na njemu neka šutljivost i melankolija. Posljednjeg dana života nije puštao k sebi ni svojega tajnika, a nije otvorio ni poštu koju je inače uvijek sam otvarao. Navečer je u uobičajeno vrijeme večerao, a zatim mu je naglo pozlilo. Odmah je pozvan Vjenceslav Laufka, općinski liječnik u Plaškom, koji je ustanovio da je kucanje srca vrlo oslabilo, a episkop mu je rekao da je posljednja dva tjedna malo spavao i slabo jeo. U posljednji trenutak izustio je da mu ponestaje daha, a zatim je zauvijek zaklopio oči. Prema mišljenju liječnika Laufke, episkop je dulje vrijeme poboljšavao na bubrežima, zbog čega je nastala slabost i na kraju kljenut srca. Pokopan je nekoliko dana kasnije u Plaškom, gdje se na ispraćaju okupilo mnogo naroda. Red i mir tijekom pogreba osiguravala je plaščanska oružnička postaja, koja je za tu svrhu bila dodatno pojačana s četiti oružnika iz susjednih postaja.⁴

Dolaskom proljetnih dana 1914. zaredali su širom banske Hrvatske prosvjedi protiv mađarskoga zakona o izvlaštenju zemljišta privatnih posjednika na hrvatskoj morskoj obali od Rijeke do Karlobaga u korist ugarske vlade. Dok su se u pojedinim primorskim mjestima, npr. na Sušaku i Grobniku, održavali javni prosvjedni skupovi, senjski kotarski predstojnik je na sjednici općinskoga odbora u Svetom Jurju obustavio raspravu o prijedlogu jednog općinskog odbornika da se i ondje prosvjeduje protiv spornoga zakona.⁵ Austro-Ugarska je

³ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 1-3, kut. 798, br. 735.

⁴ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 1-3, kut. 798, br. 1344.

⁵ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 853, br. 2052.

bila uređena i uljudena srednjoeuropska država, ali je habsburški dualizam predstavljao ozbiljnu zapreku za sjedinjenje hrvatskih zemalja i teritorijalno povezivanje hrvatske nacije, a neravnopravni odnosi između Mađara i Hrvata u ugarskom dijelu Monarhije stvarali su povoljnu klimu za česte nesporazume i povremene provale političkih tenzija, npr. u pokretima i nemirima 1883. i 1903. godine. Stoga je među Hrvatima prije Prvoga svjetskog rata bilo sve više onih koji su smatrali da se hrvatsko pitanje ne može riješiti u podunavskom imperiju i da Hrvatska treba potražiti svoju budućnost izvan habsburškoga okvira. Ipak je kod mnogih Hrvata još bila živa višestoljetna lojalnost habsburškoj kruni, a politika prijestolonasljednika Franje Ferdinanda podgrijavala je u pojedinaca maglovitu nadu u mogućnost preustroja Dvojne Monarhije u trojnu austro-ugarsko-hrvatsku državu. Istodobno je univerzalna ljudska težnja za sretnijim, ljepšim, bogatijim i zdravijim životom na kozmopolitskom valu širenja moderne svijesti u SAD-u i Europi o potrebi zakonske zaštite prirodne sredine potaknula Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice u Zagrebu da na tragu glasova o mogućoj gradnji električne centrale na vodeni pogon na jezerima zatraži 17. lipnja 1914. predstavkom od Hrvatskoga sabora da se ondje ne podižu nikakvi objekti za industrijske svrhe, da se uprava plitvičkih šuma i pravo ribolova i rakolova u tome kraju prenesu u ruke zemaljske vlade u Zagrebu i da se područje Plitvičkih jezera zaštiti posebnim zakonom kao "hrvatski narodni perivoj".⁶

Devetnaesto je stoljeće bilo vrijeme širenja ideja slobode i jednakosti, ali i vrijeme u kojem su se pojavile i razvile moderne nacije u Europi i izvan nje. U skladu s procesima u ostatku Europe hrvatski je narod tijekom 19. stoljeća također postupno prerastao u modernu naciju, a oblikovao se i moderni identitet pripadnika drugih naroda na tlu današnje Hrvatske. Odnosi između Hrvata i nehrvata u hrvatskim krajevima kretali su se uglavnom u okvirima kultivirane snošljivosti, iako je u pojedinim slučajevima bilo i nesporazuma. Posebno su bili osjetljivi odnosi između Hrvata i Srba u hrvatskim zemljama: budući da hrvatsko-srpski interesi u složenim i slojevitim uvjetima nacionalne integracije koja je povlačila za sobom i međunacionalnu diferencijaciju nisu uvijek bili podudarni nego često i suprotni, odnosi između ličkih Hrvata i domaćih potomaka vlaških i srodnih zajednica pravoslavne vjere, među kojima se u drugoj polovici 19. stoljeća širio srpski nacionalni identitet i koji su na početku 20. stoljeća većinom bili naklonjeni Hrvatsko-srpskoj koaliciji, stalno su oscilirali između pomirljive suradnje i raznovrsnih sučeljavanja. Tako su u kasno proljeće 1914. u nekim krajevima s pravoslavnim stanovništvom u Ličko-krbavskoj županiji osvanuli tiskani ćirilični letci s pozivom na iseljavanje Srba iz

⁶ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 854, br. 3556.

Austro-Ugarske, obje Amerike i slavenskoga svijeta u "Novu Srbiju", tj. povardarsku Makedoniju koju je Srbija zaposjela u Balkanskim ratovima. Letci su dolazili poštom pojedinim općinskim činovnicima i drugih utjecajnijim ljudima, a na područje banske Hrvatske distribuirala ih je posrednička tvrtka srpskog agenta Dimitrija J. Olbine sa sjedištem u Skoplju (danas Skopje). Pustolovni Dimitrije J. Olbina, rodom Ličanin iz sela Krbavice kraj Korenice, surađivao je s velikosrpskom organizacijom Ujedinjenje ili smrt, poznatijom pod imenom Crna ruka. Reklamirajući posredovanje svoje sopske tvrtke, tvrdio je da su imanja u novim srbijanskim stečevinama jeftina "jer se Turci i Arnauti u masama iseljavaju", a za uspjeh u nagovaranju ljudi na iseljavanje u te krajeve obećavao je nagradu u iznosu od 25% provizije po doseljeniku. Reakcije i raspoloženja u Lici i Krbavi bili su različiti. Općinski načelnik i bilježnik Glumičić u Kosinju prijavio je 20. lipnja 1914. primitak letka kotarskoj oblasti u Perušiću, načelnik Sava Jarić u Bruvnu uništio je letak na početku rata, a u trgovca Mane Maravića iz Otočca pronađena su premetačinom dva pisma iz kojih je proizlazilo da se dopisivao s općinskim bilježnikom Mirkom Trbovićem u Drežnici oko otpremanja ljudi u Srbiju preko nekog Kneževića iz Beograda. Bilo je i drugih oblika agitacije na terenu. Tako je Dane Jović, jedan od najimućnih seljaka u Divoselu kraj Gospića, rasprodao svoj posjed i odlučio otići u Srbiju na nagovor svojega šurjaka Đure Obradovića, gimnazijskog profesora u Beogradu, dok je Stevan Pavlica iz Počitelja na nagovor svojega sina Mile, koji se nalazio na radu u SAD-u, otišao u Srbiju i ondje obišao Kumanovo, Skopje i Mitrovicu na Kosovu, ali se ubrzo vratio u Počitelj i izjavio "da mu se tamo nedopada, i da nebi htio pod nipošto izseliti".⁷

Ličko-senjski odjeci sarajevskog atentata

Iznenadna vijest da je bosanski Srbin Gavrilo Princip u Sarajevu 28. lipnja 1914. ubio austro-ugarskog prijestolonasljednika i njegovu suprugu, nadvojvodu Franju Ferdinanda i vojvotkinju Sofiju Hohenberg, snažno je odjeknula u ličko-senjskoj javnosti i svim slojevima domaćih ljudi hrvatske i srpske narodnosti: političke vlasti i mnoge udruge održale su žalobne sastanke i poslale brzoglavne izraze sućuti i odanosti caru i kralju Franji Josipu, u katoličkim i pravoslavnim crkvama služile su se mise zadušnice i parastosi, na javnim zgradama i mnogim privatnim kućama izvješene su crne zastave, danima nije bilo svirke ni zabave, a u Senju su čak 30. lipnja 1914. izbile protusrpske demonstracije koje su završile razbijanjem prozora i prolijevanjem tinte po nekim objektima u gradu. Za razliku od Senja, u ličko-krbavskoj

⁷ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 853, br. 1773.

unutrašnjosti red i mir nigdje nije bio narušen, osim što je jedne srpanjske noći nepoznati počinitelj premazao ćirilичne natpisne ploče nad dućanskim vratima trgovaca Nikole Galovića, Dimitrija Korača i Ljubomira Šakića na Udbini, a neki "pijanica" Frane Orešković iz Dubrave kraj Otočca počinio izgred psovanjem i razbijanjem prozora u pol bijela dana Mili Dikliću i Ninku Stojanoviću, zbog čega je smjesta uhićen i zatvoren. Općinama je strogo naloženo da paze na red i mir, a noćne su straže povećane. Dok je domaće hrvatsko stanovništvo uzbuđeno raspravljalo o sarajevskom atentatu i osuđivalo počinjeno ubojstvo, srpsko se stanovništvo povuklo u apatiju i unutrašnjost svojih kuća, a rijetki pokušaji nekih pojedinaca i skupina da iskoriste tragediju za stranačke svrhe i raspale strasti nisu kod trijeznog i zabrinutog naroda u izoliranoj i nadziranoj sredini pali na plodno tlo.⁸

Poticaj demonstracijama u Senju dali su gimnazijalci koji su 30. lipnja 1914. dobili svjedodžbe pa su prije podne mirno prolazili ulicama pod zastavama. Možda bi na tome i ostalo da se oko devet sati navečer nije skupilo u gradu mnoštvo ljudi koji su klicali "Slava Ferdinandu" i pjevali kraljevku, a čuli su se i pogrđni povici na račun Srba. Kad je povorka stigla do kuće u kojoj je stanovao senjski paroh, netko je razbio dva ili tri okna i polio kuću tintom, a na sličan način napadnuta je i zgrada u kojoj se nalazio ured parobrodarskog društva "Ungaro-Croata". Nakon što su četiri stražara stala pred vrata parohova stana, prosvjednici su uzmaknuli prema moru i potom se zaputili prema glavnom trgu, ali su ih ondje dočekala dva oružnika i zajedno sa spomenutom četvoricom stražara koji su pratili povorku rastjerala okupljenu svjetinu. Bježeći pred trojicom stražara, jedan dio prosvjednika razbio je tri prozora i uprljao tintom stan financijskog povjerenika Kukića, a zatim su polupali desetak prozora na Hrvatskoj čitaonici, ali su stražari na kraju posegnuli za sabljama i još iste noći uspostavili red i mir u gradu. "Krivci se nisu mogli odmah pronaći, a to nije ni bilo moguće, jer su se demonstranti pomiješali među gledajuću publiku, a bio je i mrak, te se nije moglo znati, tko demonstrira a tko gleda. Izvide sam vodio svejednako, a i danas jih vodim, te mi je pošlo za rukom, da sam 2 krivca – razbijača – pronašao. Nakon završenih izvida predati ću stvar karnosnom sudu", napisao je senjski kotarski predstojnik Kadić 22. srpnja 1914. u izvješću ličko-krbavskom velikom županu Vukašinu Milankoviću.⁹

Samo nekoliko dana nakon demonstracija u povodu sarajevskog atentata, u Senju je 2. srpnja 1914. u poslijepodnevnim satima preminuo biskup Roko Vučić. Čim je primio vijest o biskupovoj smrti, ban Ivan Skerlec je poslao brzojav sućuti Senjskom stolnom kaptolu, a na biskupovu pogrebu zastupao je bana i

⁸ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 854, br. 3899.

⁹ Isto.

zemaljsku vladu modruško-riječki veliki župan Vinko Zmajić. Biskupska stolica u Senju ostala je prazna više od pola godine. Dok je npr. Nikola Polić, župnik i dekan u Gospiću, još tijekom 1914. imenovan ličko-krbavskim arhidakonom, car i kralj Franjo Josip imenovao je tek 29. ožujka 1915. začasnog kanonika Josipa Marušića, profesora velike gimnazije u Gospiću, senjskim i modruškim ili krbavskim biskupom. Nakon što je novi biskup u Beču položio propisanu prisegu vjernosti vladaru, a carsko i kraljevsko ministarstvo vanjskih poslova pribavilo bulu pape Benedikta XV. o potvrđivanju, Josip Marušić je u Senju 10. listopada 1915. svečano uveden u biskupsku službu. Tom je prigodom odjelni predstojnik za nastavu i bogoštovlje Stjepan Tropsch u ime hrvatskoga bana priopćio podjelicu Franje Josipa, a zatim je profesor teologije Fran Binički pročitao apostolska pisma Svete Stolice. Poslije svečane pontifikalne mise u senjskoj katedrali biskup Marušić je pred portalom biskupskoga dvora primio ključ od glavnih ulaznih vrata i ušao u svoje odaje, a o svečanom činu njegova uvođenja u biskupsku službu sastavljen je zapisnik.¹⁰

Za to vrijeme, ugarski premijer István Tisza skrenuo je pozornost zemaljskoj vladi u Zagrebu na putovanje pravoslavnog svećenika i srpskog agitatora M. S. Božičkovića iz SAD-a po zavičajnoj Hrvatskoj s obzirom na to da je Božičković, paroh u Chisholmu u Minnesoti, bio nećak pokojnog gornjo-karlovačkog episkopa Mihajla Gruića. Istragom je ustanovljeno da je Božičković još u svibnju 1914. doputovao u Otočac, gdje je odsjeo kod Julke Dimović, rođene Ogrizović, razvedene supruge sudbenog vijećnika Dimovića. Iz Otočca je odlazio u obližnja pravoslavna sela Brlog, Škare, Zalužnicu i Vrhovine, a posjetio je i selo Sadilovac u općini Drežnik. U samom Otočcu najviše se družio s Nikolom Dučićem, činovnikom srpske štedionice i mužem svoje sestre, a sastajao se i s odvjetnikom i javnim bilježnikom dr. Jovom Polovinom, njegovim vježbenikom Đorđem Brankovićem, mjernikom Babićem, učiteljem Simom Končarom i još nekim ljudima. To se druženje i sastajanje odvijalo u privatnim kućama, a ne u lokalima i na javnim mjestima. Na pravoslavni blagdan Vidovdan, tj. na dan sarajevskog atentata, Božičković je u bio Brlogu, gdje je služio parastos za pokojnog protu Lalića. Čim je primijetio ili saznao od nekoga da se prati njegovo kretanje, žurno je oputovao iz Otočca 17. srpnja 1914. u Zagreb, a odatle je po svemu sudeći otišao natrag u Ameriku.¹¹

U tjednima poslije sarajevskog atentata moglo se među pojedinim Srbima u hrvatskim krajevima, pod utjecajem velikosrpske promidžbe koja se godinama širila iz Srbije, primijetiti i poneko zlurado raspoloženje. No, bilo je tada i među Hrvatima, ne samo unutar podijeljene hrvatske inteligencije nego i među širim

¹⁰ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 1-3, kut. 798, br. 1546.

¹¹ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 854, br. 3726.

slojevima stanovništva, pojedinaca koji su u duhu zamisli nekih hrvatskih intelektualaca iz druge polovice 19. stoljeća o južnoslavenskom zajedništvu ili zbog vlastitih simpatija prema Srbiji bili suzdržani u reakcijama ili su prešutno odobravali sarajevski atentat.¹² Tako je neka Mica Kranjčević, gostioničarka i prodavačica prijeke naravi iz Brloga, 21. srpnja 1914. uhićena i privedena u oružničku postaju u Otočcu pod sumnjom da je odobravala sarajevski atentat pucanjem iz pištolja. Dva dana ranije, tijekom redovite ophodnje u Brlogu, oružnici Mirko Dubić i Marko Bjelajac saznali su da je Mica Kranjčević prilikom proputovanja nadvojvode Franje Salvatora kroz Gacku 18. svibnja 1914. izvjesila oko svoje kuće 20 srpskih zastava i da je tek na opomenu trgovca Silvestra Filičića istaknula pored tih zastava i jedan hrvatski barjak. Pretresom njezine kuće u Brlogu pronađene su neke zanimljive stvari: dvije dvocijevke, dvije kubure i jedan pištolj, jedna kriva vaga, 22 paketa bosanskog duhana i pet srpskih zastava. Okrivljena je na saslušanju pred kotarskim pristavom Milanom Jakšićem u Otočcu poricala optužbu i tvrdila da nije pucala, ali su saslušani svjedoci, spomenuti trgovac Filičić i Dane Glumac, tvrdili da je ona na vijest o atentatu u Sarajevu ispalila oko 20 hitaca iz pištolja prvi dan navečer i nekoliko hitaca sljedeći dan prijepodne. Zbog toga je 27. srpnja 1914. optužena za veleizdaju, a zatim i osuđena na 30 dana zatvora i 100 kruna globe. Mica Kranjčević je bila sumnjiva i zbog toga što se već ranije protiv nje vodio postupak pred sudom pod optužbom da je probola dva konja u vlasništvu zadruge Glumac, ali je zbog nedostatka dokaza bila puštena na slobodu, a nije bilo nevažno ni to da se njezin suprug Mile nije s njom slagao pa je godinu dana ranije otišao u Ameriku.¹³

Prvi mjeseci rata: mobilizacija, prve borbe, politički sumnjive osobe, prijeki sud

Objavom rata Austro-Ugarske Srbiji 28. srpnja 1914. stupile su u banskoj Hrvatskoj na snagu iznimne mjere za slučaj rata, npr. banska naredba o proglašenju prijekog suda za slučaj pobune ili razbojstva.¹⁴ Ličko-krbavski veliki župan Vukašin Milanković je umirovljen, a na njegovo mjesto postavljen je banski savjetnik Gjuro Horvat kao vladin povjerenik. On je odmah ustanovio da je stanovništvo srpske narodnosti na području Ličko-krbavske županije naklonjeno interesima Srbije, a predstojnici kotareva u kojima je srpsko stanovništvo bilo u većini usmeno su ga upozorili da nije isključena mogućnost "da će, čim vojničтво iz Gospića i Otočca otide, pučanstvo srbske narodnosti

¹² Usp. D. AGIČIĆ, 301-317; Ž. KARAUŁA, 2011, 255-291.

¹³ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 867, br. 4212.

¹⁴ *Jutarnji list*, br. 728, Zagreb, 27. srpnja 1914; *Novosti*, br. 201, Zagreb, 27. srpnja 1914.

navaljivati na ostalo pučanstvo te ugrožavati sigurnost osobnu i imetka".¹⁵ Opća vojna mobilizacija u Austro-Ugarskoj naišla je na dobar odaziv među Hrvatima, npr. u Brinju, gdje su vojni obveznici "veselo" pohrlili u redove 79. otočke pukovnije grofa Jelačića i domicilnih domobranskih postrojbi, pjevajući uobičajene narodne i borbene pjesme. Istodobno su mobilizirani vojnici srpske narodnosti, dok su putovali na prijavak u Otočac, pjevali razne srpske borbene pjesme i klicali "Živio kralj Petar", a na licima mobiliziranih vojnika srpske narodnosti u gospićkoj posadi vidjelo se "nekakovo mrko nezadovoljstvo".¹⁶ Stoga je novoimenovani povjerenik Horvat zatražio žurno pojačanje oružničkih postaja u Ličko-krbavskoj županiji pričuvnicima, a zamolio je i da mu se stavi na raspolaganje vješt policijski agent, nepoznat domaćim ljudima, koji govori štokavštinom i koji je trebao biti opskrbljen fotoaparatom za izviđanja na terenu.¹⁷

"Prije kojih par dana pripovijedao mi je Iva Dubravčić iz Sinca, da mu je neki seljak iz Založnice govorio, kako će se nešto važno dogoditi prije Petrova", izjavio je 29. srpnja 1914. mobilizirani domobran Grga Hećimović, gimnazijski profesor iz Gospića, u zapisnik prilikom prijave na službu kod 26. domobranske doknande satnije. "Iz izpovjedi Hećimovića proizlazi ozbiljna sumnja, kano da se je u selu Založnici znalo, da će se izvesti atentat u Sarajevu", zaključio je vladin povjerenik Horvat.¹⁸ Malo prije ponoći 30. srpnja 1914. dopraćen je u otočku kotarsku oblast vojnik Đuro Mirić iz Kaptola u Požeškoj dolini, inače rodom Ličanin iz Krbavice kraj Korenice, kojeg su oružnici uhitili pod optužbom da je rukom potegao hrvatsku zastavu s Hotela "Zagreb" u Otočcu tako da je koplje puklo i zastava pala na tlo. Pretresom i saslušanjem u nazočnosti otočkog kotarskog pristava Jakšića i dvojice oružnika ustanovljeno je da je Mirić te večeri oko 22 sata prošao ispred Hotela "Zagreb" u društvu četvorice mobiliziranih mladića pravoslavne vjere: trgovačkog pomoćnika Đurđa Zagorca iz Metka, trgovca i mesara Dane Price iz Oriovca u Slavoniji, inače rodom iz Krbavice kraj Korenice, mesara Stanka Agbabe iz Gračaca i trgovca Nikole Ristovića iz Gračaca. Ustanovljeno je također "da su došavši pred Hotel Zagreb gdje je visio hrvatski barjak išli u prvom redu Mirić, Zagorac i Prica a u drugom Agbaba i Ristović te da je barjak pao onda kad su ispod njega prošla ova potonja dvojica".¹⁹

Općom vojnom mobilizacijom u Austro-Ugarskoj dignuti su na oružje vojni obveznici zajedničke carsko-kraljevske vojske i ratne mornarice,

¹⁵ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 855, br. 4656.

¹⁶ Isto.

¹⁷ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 871, br. 4272.

¹⁸ Isto.

¹⁹ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 872, br. 4351.

domobranstva u ugarsko-hrvatskoj i zemaljske obrane u austrijskoj polovici Dvojne Monarhije te "pučki ustaše" ili pripadnici pučkog (narodnog) ustanka kao posljednje obrane u slučaju rata iz redova vojnih obveznika starijih godišta. Mobilizirani vojnici 79. carsko-kraljevske pukovnije grofa Jelačića iz Otočca i ličko-krbavski domobrani u sastavu 26. domobranske pukovnije sa stožerom u Karlovcu krenuli su u prvoj polovici kolovoza 1914. na srbijansko bojište vlakom iz Ogulina. Prije polaska vlaka pozdravili su ih okupljeni stanovnici Ogulina i okolice, a modruško-riječki veliki župan i vladin povjerenik Vinko Zmajčić održao im je oprosni govor na ogulinskom željezničkom kolodvoru.²⁰ Borbe "Jelačićevaca", tj. pripadnika pukovnije nazvane prema hrvatskom banu Josipu Jelačiću, u Srbiji od 12. kolovoza do 8. rujna 1914. opjevao je Ilija Božičić, kapral te pukovnije, u pjesmarici *Bojevi Jelačićevaca u Srbiji*. "To je bila regimenta slavna, / Regimenta Jelačića bana. / Ona kreće pravo od zapada / Iz Rijeke pa do Beograda", pjevao je kapral Božičić.²¹ Božičić je u stihovima opisao kako su "Jelačićevci", nakon što su primili vijest o ratu i spremili se za put, krenuli vlakom iz Ogulina i stigli na bojište u Srbiji, gdje su jurišali na srbijanske položaje. Međutim, prve borbe na Balkanu u drugoj polovici kolovoza 1914. završile su porazom na planini Cer i uzmakom austro-ugarske vojske iz Srbije, a dolazak prvih ranjenika vlakom u Ogulin, gdje su ih na željezničkom kolodvoru dočekali članovi ogulinskog društva Crvenoga križa, potaknuo je humanitarne i dobrotvorne akcije za prikupljanje pomoći ranjenicima u bolnicama i obiteljima poginulih vojnika.

Za to vrijeme, politički sumnjive osobe i neki stranci koji su se na početku rata zatekli u banskoj Hrvatskoj, prije svega državljani zemalja u ratnom stanju s Austro-Ugarskom, bili su popisani i pritvoreni, internirani u zemlji ili izvan nje odnosno prisilno smješteni u raznim privremenim boravištima, gdje su trebali živjeti i raditi pod stalnim policijskim nadzorom. Tako je 1. kolovoza 1914. na području kotara Gospić popisano 27, a na području kotara Korenice 29 politički sumnjivih osoba, dok su na području općine Jablanac u sastavu senjskog kotara popisane samo tri politički sumnjive osobe.²² U Medku je 2. kolovoza 1914. pod optužbom za veleizdaju uhićen Dane Narančić, a u Srbu je zbog širenja jedne subverzivne brošure iz Amerike prijavljen mobilizirani pučki ustaša Jovo Mileusnić.²³ U Velikoj Popini su oružnici 17. kolovoza 1914. uhitili uglednu osobu – pravoslavnog svećenika Peru Krajnovića, člana Hrvatskoga sabora. Istodobno je premetačinom kod Milana Cvjetičanina, umirovljenog financijskog

²⁰ *Ilustrovani list*, br. 33, Zagreb, 15. kolovoza 1914.

²¹ I. BOŽIČIĆ, 1914, 3.

²² HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 867, br. 4212.

²³ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 872, br. 4351.

preglednika u Karlobagu, pronađeno nekoliko sumnjivih predmeta: karta srpskih i ostalih južnoslavenskih zemalja, kalendar *Srbobran*, kao i uložne knjižice srpske banke u Zagrebu i dionice srpske štedionice u Gospiću. Do 27. kolovoza 1914. internirano je u Ličko-krbavskoj županiji 97 politički sumnjivih i nepouzdanih osoba, a uhićena su i pritvorena i 24 strana državljana. Jedva mjesec dana od izbijanja rata čak 131 osoba na području Ličko-krbavske županije bila je pritvorena, presuđena ili preslušana.²⁴

U Otočcu je 22. kolovoza 1914. navečer uhićen Janko Drobac iz Gračaca, činovnik bolničke blagajne u Sarajevu, koji je sa svojom snahom Jefom i njezinih petero djece krenuo 16. kolovoza na put preko Zagreba i Ogulina za Gospić s namjerom da se ondje prijavi domobranskom pučko-ustaškom zapovjedništvu, a Jefa se s djecom trebala nastaniti u svekra Marka i svekrve Ane Drobac u Gračacu dok ne prestane ratno stanje. "Prigodom preslušanja na upit, da li je bio očevidac sarajevskog atentata iskazao je najprije, da jest, a kad je dalje upitan zašto se nije prijavio kao svjedok kod suda u Sarajevu, da iskaže, što je sve vidio i čuo, kazao je, da nije imao zašto. Kratko vrijeme iza toga poricao je tu svoju gornju izjavu i ako ju je dao pred četiri službene osobe", zapisao je kotarski predstojnik Stilinović u Otočcu.²⁵ Zbog toga je Janko Drobac nakon saslušanja pod pratnjom vraćen u Sarajevo, a Jefa je puštena na slobodu pa je s djecom otišla u Gračac. Financijski upravitelj Ferdo Horvat u Gospiću prijavio je 27. kolovoza 1914. da mu je porezni ured u Otočcu telefonom priopćio kako je porezni oficijal Radoslav Lenac u noći između 23. i 24. kolovoza uhićen u otočkoj kavani Ivice Pavelića, "jer je tamo vikao, da je pravoslavac, prem je katolik". Veliki župan i vladin povjerenik Gjuro Horvat napisao je za Lenca: "Poznat je kao gorljivi pristaša napredne stranke te je za vrijeme izbora najviše radio sa onakovim Srbima, koji su sada kao sumnjivi internirani".²⁶

U Žutoj Lokvi pojavila su se 12. i 13. kolovoza 1914. tri sumnjiva mladića s puškama u rukama i crvenim kapama na glavama. Oni su se u večernjim satima šuljali oko poštanskog ureda i prisluškivali, a kad su ih sluškinje opazile sakrili su se u obližnjoj šikari i nestali u šumi. Budući da je preko Žute Lokve svaki dan prolazio poštanski automobil, a u mjestu nije bilo policijske straže, vladin povjerenik Gjuro Horvat, strahujući od srpskih komitadžija (hajduka i gerilaca), odredio je odmah da oružničko vodno zapovjedništvo u Otočcu ustanovi oružničku ispostavu u Žutoj Lokvi s barem dva oružnika, a zamolio je i mjesno vojno zapovjedništvo u Otočcu da tu ispostavu pojača s najmanje 12 vojnika.²⁷

²⁴ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 867, br. 4212.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 867, br. 4173.

Iako su oružničke postaje u Ličko-krbavskoj županiji odmah nakon izbijanja rata pojačane s 287 pučkih ustaša, zbog učestalih policijskih izvida na prostranom terenu i uhićenja mnogih politički sumnjivih osoba, kao i zbog značajnog porasta broja stalnih straža u raznim mjestima radi osiguranja pojedinih objekata, vladin povjerenik Horvat zatražio je 13. kolovoza 1914. dodatno pojačanje ličko-krbavskih oružničkih postaja pripadnicima pučkog ustanka, ali svakako onima rimokatoličke vjere: "Kako je pretežni postotak grčko-istočnjaka u pučkom ustanku, to su i oružničke postaje sa njima u najvećem postotku pojačane, a pod tim imade slabo ili nikakove nade da će ta pojačanja biti od odlučne koristi, a imade već i glede toga i izvještaja kr. kotarski oblasti, gdje mole da se grčko-istočnjaci kao posve nepouzdana izmijene sa rimokatolici".²⁸

Oružničke postaje u okolici Gospića pojačane su na početku opće vojne mobilizacije s 102 pripadnika pučkog ustanka, ali je time smanjena borbena spremnost gospićke pučko-ustaške doknadne satnije, pa je povjerenik Horvat s obzirom na uzbuđeno raspoloženje u Lici i Krbavi zamolio 23. kolovoza 1914. svoje pretpostavljene da pošalju još 40 pučkih ustaša u Gospić: "Joti bi imali putovati preko Fiume parobrodom u Karlobag i odanle će biti kolima odpremljeni u Gospić".²⁹ Dva dana kasnije, povjerenik je poslao brzojav domobranskom zapovjedništvu u Zagrebu s molbom da žurno intervenira i opozove nepromišljenu odluku pučko-ustaškog zapovjedništva u Gospiću o povlačenju vojničkog pojačanja iz Gračaca s obrazloženjem da bi odlaskom tog pojačanja iz Gračaca nastala pogibelj za skladište dinamita u Ričicama, a time i za javnu sigurnost. Početkom rujna povjerenik Horvat je zatražio od zemaljske vlade u Zagrebu da pošalje još 50 pučkih ustaša u Gospić kako bi mu ondje bili na raspolaganju kod pretrage pojedinih sela. Samo koji dan kasnije molio je opet telefonom da mu se tih 50 pučkih ustaša što prije stavi na raspolaganje. Međutim, ugarski ministar za zemaljsku obranu odbio je molbu, odgovorivši 15. rujna 1914. banu Skerleczu da "zamoljenih 50 pučkih ustaša radi potpunog pomanjkanja odijela, opreme i oružja ne može staviti na raspolaganje".³⁰

Imajući na umu bansku naredbu o zabrani osnivanja i djelovanja društava na početku rata, ličko-krbavski veliki župan i vladin povjerenik Gjuro Horvat predložio je zemaljskoj vladi 13. kolovoza 1914. da se raspuste srpska sokolska društva u Gospiću, Korenici, Otočcu i Gračacu s obrazloženjem da je njihova prava svrha njegovati srpsku nacionalnu svijest među ličkim Srbima i promicati osjećaj njihova zajedništva sa Srbima u Srbiji. "Nije sitnica, nego svjestni način propagande, kad srbski sokoli u Korenici nose kape vrlo slične onima vojnika

---

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

dotično častnika kraljevine Srbije a oni u Otočcu da nose i rabe ambleme na kojima je slika cara Dušana", napisao je vladin povjerenik za Ličko-krbavsku županiju.³¹ Bilo je i raznih drugih promjena na terenu. Tako su neki sumnjivi poštari zamijenjeni pouzdanim osobama, npr. poštar Janko Petrović u Gračacu poštanskom otpravnicom Marijom Tićak iz Otočca, a vladin povjerenik Horvat zatražio je suspenziju oružničkih postajevodnika Milana Pavlovića u Gračacu i Steve Ličine u Lovincu s obrazloženjem da su i oni politički nepouzdanici.³² Za to vrijeme, u Otočcu su zatvorena dva radnika na gradilištu ličke željeznice u Vrhovinama zbog sumnje da se radi o prerušenim srbijanskim časnicima, dakle špijunima, a vladin povjerenik je 27. kolovoza 1914. podnio putni račun za svoje uredovanje u Gospiću i zatražio predujam u iznosu od 500 kruna.³³

Pokrenutom policijskom istragom protiv Veljka Kukića, učenika realne gimnazije u Senju, ustanovljeno je 1. rujna 1914. da je on dvije godine ranije putovao na trošak srpske organizacije "Narodna obrana" po Srbiji, gdje se upoznao s nekim srbijanskim časnicima, npr. bojnikom Milanom Pribičevićem i Jašom Nenadovićem, zapovjednikom tvrđave u Nišu. "Ustanovljeno je nadalje, da mu je major Pribičević razvijao ideje o nacionalizmu i panslavizmu, a jer je Veljko Kukić bio pokretač i predsjednik nacionalističkog kluba u Senju, koji je kratko vrijeme trajao, postoji sumnja, da je stvarajući taj klub morao imati neku misiju i u ovom kraju", protumačio je senjski kotarski predstojnik Kadić.³⁴ S Kukićem je 1912. u Nišu bio i Ivan Tomaić, također učenik realne gimnazije u Senju, koji je 3. rujna 1914. izjavio u zapisnik da im je tada bojnik Pribičević govorio o ratnom planu koji se trebao provesti 1908. prilikom austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine. Prema tome planu, srbijanska je vojska trebala pustiti austro-ugarsku vojsku u ispražnjeni Beograd i istodobno provaliti prema Sarajevu, kako bi odatle, pojačana bosanskim Srbima, krenula prema Beču. Dvojica senjskih učenika dobili su u Srbiji kalendar *Vardar* s kartom Bosne i Hercegovine i člankom o obrani Srba na veleizdajničkom procesu u Zagrebu 1909. od optužbi da rade na rušenju Austro-Ugarske i pripojenju nekih njezinih dijelova Srbiji, a dobili su i program "Narodne obrane" s pozivom Srbima da šire to društvo te još neke publikacije. "Sjećam se još i to, da je u nekim knjžicama bila i brošura 'Hrvatska u borbi za slobodu', gdje se je govorilo o tom, da bi trebalo u Hrvatskoj pokrenuti revolucionarni pokret, a govorilo se je i proti kralju našem", izjavio je Tomaić na saslušanju.³⁵

³¹ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 854, br. 4211.

³² HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 867, br. 4212.

³³ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 871, br. 4272, 4279.

³⁴ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 872, br. 4351.

³⁵ Isto.

Srpska je vojska početkom rujna 1914. upala u Srijem, koji je tada bio u Hrvatskoj, ali je odatle ubrzo potisnuta natrag preko Save. Zatim je počela nova navala pojačanih austro-ugarskih snaga, među njima i otočkih "Jelačićevaca"³⁶ i karlovačkih domobrana, na srbijanske položaje na Drini pod zaštitom topova i brzometnih pušaka, ali je vojna cenzura tiska strogo nadzirala izvještavanje javnosti o svim zbivanjima na bojištima i pravom stanju u pozadini. Stoga je tek u prašnjavim spisima ostalo zabilježeno da je npr. poručnik Stevo Pinković 5. rujna 1914. pisao Adalbertu Poredskiju, upravitelju kotarske oblasti u Gračacu, da mu pučki ustaše pravoslavne vjere u njegovoj satniji prijete osvetom zbog toga što je tijekom svojega boravka u Gračacu kao revni zapovjednik domobranske straže nad spremištima poduzeća za gradnju ličke željeznice potpomogao kotarsku oblast u obavljanju policijske službe.³⁷

Tijekom kolovoza i rujna 1914. na Udbini je uhićeno 128 političkih sumnjivih osoba pravoslavne vjere. Od toga je osam osoba predano kotarskom sudu radi kaznenoga progona, šest vojnih obveznika izručeno je vojnim vlastima, a 11 uhićenika internirano je u kućama. Do početka listopada 1914. ostalo je 80 uhićenika jer su 23 osobe u međuvremenu izdržale dosuđenu kaznu pa su puštene na slobodu. Internirani ljudi smješteni su većinom u općinskom zatvoru, osim 12 osoba koje su na vlastitu molbu premještene u iznajmljenu privatnu kuću, za koju su sami plaćali stanarinu. Spomenutih 12 osoba bilo je do 1. listopada 1914. internirano u neprikladnom i nezdravom pritvoru kotarske oblasti. Ondje su neprestano bili pod ključem, te ih se nije puštalo niti na zahod, već su nuždu obavljali u sobnim nužnicima. U pritvoru nije bilo svjetla pa su morali večerati u tami. Nisu imali ni stolca tako da im nije preostalo drugo nego dan i noć ležati ili stajati na nogama. Sve su to bili ugledniji ljudi, od kojih su neki bili boležljivi, ali nisu mogli dobiti ni čašu vina za okrepu, a uredovni liječnik ih je vrlo rijetko posjećivao. U općinskom zatvoru, koji se sastojao od osam urednih i prozračnih soba, nalazilo se preostalih 68 uhićenika, među kojima je bilo 16 bolesnih ljudi "jadnoga izgleda" poput npr. Manojla Kosanovića s dijagnozom plućne tuberkuloze, unatoč tome što je uredovni liječnik predlagao njegovo puštanje na kućnu njegu. Neki su pritvorenici bili toliko bolesni da su ležali potpuno nepomično i bez svijesti. Izgledalo je da se kotarska oblast o njima nimalo ne brine i da ih je prepustila vlastitoj sudbini. Gotovo svi su se tužili što moraju čamiti u zatvoru, dok im kod kuće propada seosko gospodarstvo jer su svi zdraviji i mlađi muškarci pozvani u vojsku.

Među interniranim osobama na Udbini našao se i umirovljeni oružnički postajevođnik Božo Vejnović, čija je pritužba na udbinske prilike stigla do bana

³⁶ N. TOMINAC, 2012, 289-298.

³⁷ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 877, br. 6096.

Ivana Skerlecza. Vejnović je prije rata držao u podzakupu točionicu u vlasništvu trgovca Ilije Stanića kojem je nakon izbivanja rata Financijsko ravnateljstvo na prijedlog kotarske oblasti oduzelo dozvolu točenja pića. Time je bio pogođen i Vejnović jer je ostao bez birtije koja se nalazila u općinskoj kući u Udbini pa je morao isprazniti dotične prostorije. Osim toga, on je općinskoj kući na prvom katu imao stan, koji je iznajmio od općine pismenim ugovorom na pet godina. Iz toga stana htio ga je iseliti udbinski kotarski upravitelj Anton Jakupić, budući da je nedostajalo prostorija za smještaj pučkih ustaša. Pored samog Vejnovića, znatniju štetu pretrpjeli su udbinski trgovci Ilija Stanić i Nikola Galović. Budući da su bili internirani, morali su zatvoriti svoje dućane jer nisu imali namještenika ili pouzdanog osoblja koje bi ih moglo zamijeniti. Stanić je nešto kasnije raspoređen kao pučki ustaša kod svoje bojne u Gospiću, a Galović je početkom listopada 1914. pušten iz zatvora zbog bolesti te je otputovao u Gospić na liječenje.

Reagirajući na podnesenu pritužbu Bože Vejnovića, ban Skerlec je 3. listopada 1914. brzojavno naložio županijskim vlastima u Gospiću da provedu istragu na Udbini i poduzmu korake za otklanjanje nedostataka. Ličko-krbavski podžupan Ivan Vučetić, odlikovan redom željezne krune III. razreda, poslao je na Udbinu kotarskog predstojnika Filipa Šestića. Ujedno je pozvao kotarskog liječnika iz Donjeg Lapca, s obzirom na to da je udbinski kotarski liječnik bio mobiliziran i nalazio se na ratištu, da pregleda uhićenike i pritvor sa zdravstvenoga gledišta te odredi što je potrebno učiniti, kao i da o svemu izvijesti županijsku oblast. Podžupan je poslao i inženjera županijske oblasti na Udbinu da pregleda pritvor s tehničke strane kako bi se mogli izvesti eventualni nužni popravci. Ličko-krbavski veliki župan i vladin povjerenik okrivio je za sve propuste udbinskoga kotarskog upravitelja: "Ja sam onda kad sam brojavno u kolovozu 16 dana naložio interniranje državno nepouzdanih osoba, odredio, da se interniranim osobama imade dopustiti svaka stanbena i opskrbna udobnost i kretanje na zraku. Kako iz spisah ali vidim, g. upravitelj je tu odredbu posve mimoišao i dapače u nezdrave i sa najpotriebnijim pokušajima kao stol i stolci priredjene prostorije, zatvorio zajedno uznike sa interniranim, u mjesto da ih je odjelio g. kotarski upravitelj nije dapače uvažavao liječničke savjete glede zračenja soba, glede kretanja zatvorenih na zraku a nije ni dozvolio da nuždu obavljaju izvan stanbenih soba". Protiv kotarskog upravitelja odredio je Gjuro Horvat stegovni postupak, a udbinskoj kotarskoj oblasti propisao je desetak mjera za poboljšanje smještaja i opskrbe zatvorenih i interniranih osoba, ne propustivši naglasiti u dopisu banu Skerleczu da je nužno sagraditi novi pritvor kotarske oblasti na Udbini s obrazloženjem da postojeći nije prikladan "ni za smještenje blaga".³⁸

³⁸ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 1-6, kut. 815, br. 6933.

Različite nevolje koje je rat izazvao ili produbio nailazile su u to vrijeme na različite reakcije ljudi čijom se voljom malo toga događalo, ne samo na bojištima nego i u pozadini. Stražareći tako 28. studenoga 1914. navečer pred kućom Vukmirovića na Udbini, gdje su bile internirane neke politički sumnjive osobe, pučki ustaša Andrija Cvjetičanin iz sela Visuća, dodijeljen kao pojačanje udbinskoj oružničkoj postaji, komentirao je pred svjedocima sarajevski atentat riječima: "Ona dvojica nisu vriedna ove krvi koja se danas u svijetu proljeva". Prigovorila mu je Roža Panjković iz Udbine riječima: "Jest vrijedno je, jer je on Bog zemaljski, Bog je na nebu a car je na zemlji, toga je već dosta bilo, to se nije moglo dalje trpiti".³⁹ Dva dana ranije u Gračacu su uhićeni i predani sudu Ilija Jurić i Marko Čekarmić iz bosanskog kotara Livno, radnici na gradilištu ličke željeznice u Pribudiću. Uhićeni su zato što je Jurić javno rekao: "Ljudi, eno u našoj Bosni pokupi 400 ćoravih ljudi bez jednoga oka za kaštigu, što je ljetos onaj k...c poginuo u Sarajevu", dok je Čekarmić kazao: "Srbi provalili su do Pali pod Vitezom i obkoljuju Sarajevo". On je i pjevao: "Srbija, zemljo mila, ti ćeš postat kraljevina".⁴⁰

Potkraj 1914. austro-ugarski su riječni brodovi na Savi i Dunavu očistili Beograd od srpske vojske prije nego što su hrvatski domobrani iz karlovačke domobranske pukovnije 2. prosinca među prvima ušli u srpsku prijestolnicu i na 66. obljetnicu stupanja Franje Josipa na prijestolje izvjesili hrvatsku zastavu na kraljevskoj palači Karađorđevića. U Gospiću su tim povodom priređene javne manifestacije, ali je carsko-kraljevska oružana sila ubrzo iznova potisnuta iz Srbije. Božić prve ratne godine obilježile su žestoke borbe "Jelačićevaca" i drugih hrvatskih vojnika i domobrana s Rusima, koji su u silnom naletu osvojili gotovo čitavu Galiciju, opsjeli tvrđavu Przemysl i izbili na obronke Karpata. Dok su hrvatski vojnici i domobrani na "južnom" (balkanskom) i "sjevernom" (galicijskom) prolijevali krv "za kralja i domovinu", naoružani pučki ustaše i oružnici održavali su red i mir u pozadini, a podmaršal Stjepan Sarkotić iz Sinca kraj Otočca imenovan je na Badnjak 24. prosinca 1914. zemaljskim poglavarom Bosne i Hercegovine.⁴¹

Kako se rat razbuktao tako su ličkim obiteljima s dalekih bojišta stizale cenzurirane obavijesti "Živ sam i dobro mi je"⁴² odnosno "zdrav sam i dobro mi je" (iako nije bilo dobro) ili obavijesti o "junačkoj smrti", iako se radilo o strašnoj i jadroj smrti u često bliskoj borbi u rovovima s neprijateljem. U pozadini su žene, djeca i starci zamijenili odsutne muškarce na poljskim i drugim radovima,

³⁹ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 872, br. 4351.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ *Ilustrovani list*, br. 2, Zagreb, 9. siječnja 1915.

⁴² Vidi: F. DUBRAVČIĆ, 2002.

ali je kronična prometna izoliranost Ličko-krbavske županije u kombinaciji s prekidom mnogih komunikacija u ratnim uvjetima povećala cijene konzumnih proizvoda do mjere da su ih potrošači jedva mogli kupovati. Žetve na škrtom krškom tlu obrađivanom drvenim plugom nisu ni prije rata davale dovoljno žita za prehranu domaćih stanovnika, što je samo donekle nadoknađivao promet živežnim namirnicama sa susjednom Bosnom i Hercegovinom. Taj se promet odvijao obično tako da je ličko-krbavsko stanovništvo odlazilo po namirnice na bosansko-hercegovačko tržište ili tako da je bosansko-hercegovačko stanovništvo dovozilo u velikim količinama sve vrste žitarica na godišnje i tjedne sajmove u ličko-krbavska mjesta u kojima su se održavali ti sajmovi. Izvanredne ratne prilike poremetile su taj promet, iako je zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 14. listopada 1914. opovrgnula tvrdnju vladina povjerenika za Ličko-krbavsku županiju da je zabranila izvoz žitarica sa svojega područja. Istodobno je zbog nerodice prepolovljen urod žita, a uvoz brašna bio je slab s obzirom na to da je zbog pomanjkanja radne snage zapela proizvodna snaga mlinova, pa su cijene brašna toliko porasle da ih domaće stanovništvo nije moglo plaćati.⁴³

Dok su ličko-krbavski krajevi koji su i ranije trpjeli oskudicu počeli osjećati prve ratne nestašice, kipar i klesar Franjo Žagar iz Senja, stavljen pod strogi policijski nadzor, tvrdio je 19. studenoga 1914. da je izložen šikaniranju senjskog kotarskog predstojnika i da je iz političkih razloga morao obustaviti svoj razgranati kiparski i klesarski posao. "Na postupak upravne oblasti nisu uplivala ni osobne ni političke borbe, koje su u Senju glavno zanimanje stanovitih elemenata", objašnjavao je 4. prosinca 1914. veliki župan Gjuro Horvat kao vladin povjerenik. Samo dan ranije, ličko-krbavski podžupan Ivan Vučetić izvijestio je vladinog povjerenika da je u pučkoj školi u Čitluku pronađena izvješena slika Sv. Save kako blagoslivlja srpski narod u odijelu kakvo se tada nosilo u Srbiji, napomenuvši kako "nije to slika Sv. Save kao školskog patrona već kao političara". Ne čudi stoga da je veliki župan kao vladin povjerenik u izvješću banu Skerleczu 13. prosinca 1914. preporučio da ne ukida prijeki sud na području Ličko-krbavske županije. Vrijedi citirati njegovo obrazloženje: "Red i mir u ovoj županiji kraj inih svrsi odgovarajućih redarstvenih mjera vlada radi prijekog suda i iz straha pred kaznom smrti. U občinstvu ove županije uvriježen je od vjeka nagon osvete te osobnog i imovinskog terora, naročito među žiteljstvo grčko-istočne vjere. U sadanjim vrlo teškim vremenima podupire oblasti u podržavanju reda i mira rimokatoličko pučanstvo, jer nije u strahu pred osvetom. Organi uprave javne

⁴³ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-22, kut. 877, br. 5959.

izmijenjeni su te su mjesto nepouzdanih grčko-istočnjaka na najekspoziranija i najpogibelnija mjesta postavljeni rimokatolici i oni vrše svoju dužnost savjestno i nemilice a izvrgnuti su velikim opasnostima. Čim bi prijeki sud sa zločina umorstva, razbojstva, paleža i javnoga nasilja zlobnom oštetom tuđega vlasništva dokinut bio, započela bi ta zločina – osvete – a oblasti bi postale nemoćne bez podpore lojalnog občinstva a kraj toga bi upravni činovnici i organi bili izvrgnuti velikoj opasnosti i teroru. Molim stoga, da se ne bi prijeki sud na rečena zločina dokinuo najmanje za vrijeme dok traje rat a i kasnije najmanje 6 mjeseci nakon toga, t. j. dok se duhovi ne umire i nakana osvete ohladi".⁴⁴

Zaključak

Lika i Senj u prvoj polovici 1914. proživjeli su u sklopu Austro-Ugarske posljednje mjeseci mira prije izbijanja Prvoga svjetskog rata. Atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu snažno je odjeknuo u svim slojevima domaćih ljudi hrvatske i srpske narodnosti, a početak rata otvorio novo poglavlje kušnje u njihovim životima. Prvi mjeseci rata donijeli su mobilizaciju, prve borbe na ratištima, progone politički sumnjivih osoba, gospodarske teškoće i prijeki sud. Iako su Lika i Senj bili u dubokoj pozadini, daleko od svih bojišnica, nevolje koje je donio rat nisu ih zaobišle. Danas je to daleka, slabo istražena i pomalo zaboravljena prošlost, a stogodišnjica prvoga globalnog i totalnog rata prilika je da se skrene pozornost i na hrvatske gorske i primorske krajeve u tim sudbonosnim prilikama.

Izvori

Ilija BOŽIČIĆ, *Bojevi Jelačićevaca u Srbiji*, Osijek, 1914.

Frane DUBRAVČIĆ, *Živ sam i dobro mi je. Uspomene iz Prvog svjetskog rata (1914.-1918.)*, prir. Milan S. Dubravčić, Otočac, 2002.

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Predsjedništvo Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Opći spisi.

Ilustrovani list, 1914, 1915, Zagreb.

Jutarnji list, 1914, Zagreb.

Novosti, 1914, Zagreb.

⁴⁴ HDA, PRZV, Opći spisi, sv. 6-14, kut. 854, br. 4412.

Literatura

- Damir AGIČIĆ, Civil Croatia on the Eve of the First World War (The Echo of the Assassination and Ultimatum), *Povijesni prilozi*, 14, Zagreb, 1995, 301-317.
- Željko HOLJEVAC, Ličko-krbavska županija u identitetu Like, u: Željko Holjevac (ur.), *Identitet Like: korijeni i razvitak*, knj. I, Zagreb-Gospić, 2009, 427-465.
- Željko KARAULA, Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 43, Zagreb, 2011, 255-291.
- Nikola TOMINAC, 79. pukovnija zajedničke vojske u Prvome svjetskom ratu, u: Željko Holjevac (ur.), *1918. u hrvatskoj povijesti*, Zagreb, 2012, 283-322.

LIKA AND SENJ IN 1914 BETWEEN PEACE AND WAR

Summary

A hundred years ago Lika and Senj as part of the Lika-Krbava County found themselves at an historic crossroads between peace and war. In subsequent months the Senj and Modruš or Krbava Bishop Roko Vučić and the Gornji-Karlovac Bishop Mihajlo Grujić died. In the Lika-Krbava interior there appeared printed leaflets in Cyrillic with an invitation to the emigration of the Orthodox population to Macedonia and other new Serbian acquisitions, whilst a society for the landscaping and beautification of the Plitvice Lakes and surroundings requested the Croatian Parliament not to build a water-powered electrical plant on the lakes via a petition in Zagreb. The assassination of the Austro-Hungarian heir to the throne Franz Ferdinand in Sarajevo reverberated greatly through all layers of the people of Lika of Croatian and Serbian nationality. Anti-Serb demonstrations erupted in Senj, and Mica Kranjčević from Brlog was suspected of approving the assassination by firing a pistol. When Austro-Hungary declared war on Serbia, with which the First World War started, a group of mobilised soldiers of Orthodox faith pulled down the Croatian flag in Otočac, and the governing commissioner in Gospić requested the urgent strengthening of the weapons' stations in Lika-Krbava County. Whilst the home soldiers of the 79th Regiment of Count Jelačić from Otočac and the home guard of the 26th Home Defence Regiment from Karlovac spilt their blood "for king and country" on the battlefields of the Balkans and Galicia in the first months of the war, many politically suspicious and untrustworthy individuals in the Lika-Krbava background were arrested and detained, wherein 128 politically dubious and unreliable people of the Orthodox faith were interned in Udbina alone. The flare-up of war by the end of the year worsened the economic and social conditions in Lika-Krbava County, and the set-up of martial law remained in place here due to security reasons.

Keywords: Lika, Senj, 1914, First World War